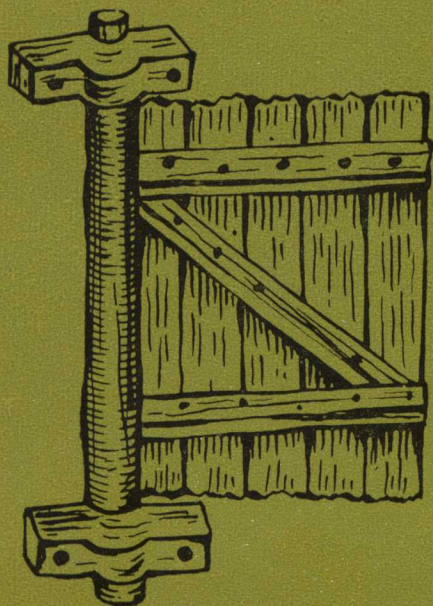

ISSN 0320 - 2186

ETNOGRAAFIA- MUSEUMI AASTARÄMMÄT

XXXV

EESTI NSV RIIKLIK ETNOGRAAFIAMUUSEUM

ETNOGRAAFIAMUUSEUMI
AASTARAAMAT
XXXV

NSV LIIDU RAHVASTE ETNOGRAAFIA
KÜSIMUSI

TALLINN „VALGUS” 1984

Toimetuskolleegium:
K. Konin
H. Käärik
A. Peterson

Kaane ja ümbrispaberi kujundanud *A. Koemets*

LÜHENDID

Ar	Aastaraamat
EA	Etnograafiline arhiiv EM-is
EJ	Etnograafilised joonised EM-is
EM	Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum
EM A, B, C, D	Etnograafiamuuseumi esemekogud
ERA	Eesti Rahvaluule Arhiiv KM RO-s
ERM	Eesti Rahva Muuseum
ERM A	ERM-i arhiiv
Fk	Fotokogu EM-is
H	J. Hurda kogu KM RO-s
KM RO	Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandus- muuseumi rahvaluule osakond
KV	Korrespondentide vastused EM-is
RAKA	Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv

E 70 Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXV.

NSV Liidu rahvaste etnograafia küsimusi. – Tln.: Valgus, 1984. –
200 lk., ill.

Aastaraamatu XXXV köide on pühendatud ENSV Riikliku Etnograafia-
muuseumi asutamise 75. aastapäevale. Kogumiku esimesse poolde on paigu-
tatud muuseumi ajalugu, saavutusi ning koostöösidemeid teiste teadus- ja
kultuuriasutustega peegeldavad artiklid, teise osa moodustavad etnograafia
üksikteemasid käsitlevad spetsiaaluurimused – eesti ja põhjahandi naiste rõi-
vastusest, Lahemaa rahvavaipadest, Tartu elanikkonna etnilisest struktuurist
aastail 1920–1940 jne.

Raamat etnograafidele, ajaloolastele, kõigile ajaloo huvilistele.

E 050800000 – 144
M 902(16) – 84 — tellitud

63.5

ABHAASI ANSV SULEVI KÜLA EESTLASTE ELATUSALADEST 1885–1930

HEIKI PÄRDI

Etnosest kui tervikust eraldunud ning võõrkeskkonnas elunevate rahvusgruppide kultuuris võib alati täheldada kolme põhitendentsi: a) mõningate vanade nähtuste erakordset püsivust, konserveerumist; b) osa kultuurielementide pidevat modifitseerumist välismõjude tõttu; c) uute, antud etnose põhiosale täiesti tundmatute elementide ülevõtmist. Nimetatud protsesside koosmõju tulemusena tekivad omapärased lokaalkultuurid, mis kujutavad endast kõige eriuilmelisemate kultuurikomponentide keerukat sünteesi.

Selliste kultuuride uurimine on etnograafi jaoks tänuväärne, ent raske ülesanne. Kahjuks tuleb nentida, et väljaspool ENSV-d elunevate eestlaste etnograafilise uurimine on alles algstaadiumis ja seda vaatamata taoliste etniliste gruppide kiirele hääbumisele nüüdisajal. Mainitud tõsiasi teeb aga viimaste uurimise praegusel etapil iseäranis aktuaalseks.

Käesoleva artikli ülesandeks on anda ülevaade Abhaasi ANSV-s Gudauta rajoonis asuva Sulevi küla eestlaste põhielatusaladest küla asutamisest (1885. a.) kuni kollektiviseerimiseni (1930. aastate algus). Töös on püütud selgitada seoseid uute loodusolude, etnilise keskkonna ning mõningate muutuste vahel kõnesoleva etnilise grupi kultuuris, täpsemini: millised asjaolud tingisid erinevate kultuurinähtuste püsimise või muutumise, millest sõltus selliste muutuste tempo.

Käsitleva piirkonna eestlaste kohta on muude eesti asundustega võrreldes publikatsioone ilmunud mõneti rohkem,¹ ent puhtetnograafilisi probleeme käsitleb neist ainult L. Võime "Eesti asukate elamu Abhaasias (1885–1930)".

Käesolev artikkel põhineb eeskätt autori poolt 1973. ja 1974. a. välitöödel kogutud materjalidel. Väärtuslikku lisa pakub ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi ja ENSV Riikliku Etnograafiamuuseumi arhiivis säilitatav aines, antud teema puhul kõigepealt J. Olevi kogud Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas (KM RO II.172, KM RO II.191, KM RO II.199, KM RO 272), kus muuhulgas vaadeldakse Sulevi küla eestlaste elatusaladid – põllundust ning aiandust.

Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnas säilitatav S. Sommeri mahukas kogu (KM KO f. 235) pakub üldisemat laadi andmestikku asunike-majandusli-

kust olukorrast ning tuulallikaist. Etnograafiamuseumi kogudes on tähelepanuväärne J. Olevi poolt saadetud põllumajandusalane materjal.² Teatud huvi pakub ka A. Truupõllu võistlustöö “Kilde eestlaste elust endistes Kaukaasia asundustes. (Etnograafiline kirjeldus)”.³ Üsna palju asundusalast teavet sisaldab ka toleaeagne perioodika.

Sulevi küla asub Taga-Kaukaasias Musta mere rannikust umbes 10–15 km kaugusel mägede jalamil Gagra linna lähedal. Küla lõunapiiriks loeti Salme küla maid, põhjas puutusid küla maad Kaukasuse nõlvadel kokku riigimaadega, läänepiir kulges mööda Psou, idapiir mööda Lopsta jõge.⁴ Kliimaatiliselt kuulub Sulevi lähistroopikasse; aasta keskmine temperatuur on 15° C, jaanuaris 4° C, augustis 23–24 °C. Kliima on pehme ja võrdlemisi niiske ning võimaldab aastas saada mitu saaki. Küla rajati endise tšerkesside (= abhaaside) küla asukohta, mis tolleks ajaks oli täiesti metsistunud.⁵ Sulevi külale eraldas Salme kogukond umbes 1400 tiinu maad, millest enamik oli mäginne, vaid 15 tiinu oli tasast jõeäärset maad.⁶ Esialgu polnud maast puudu, ent küla kasvades maa hulk pere kohta paratamatult vähenes, paralleelselt sellega toimus ka teatud varanduslik diferentseerumine. 1912. aastal oli Sulevi külas 51 täiskrunti (9–28 tiinu), 11 väikest krunti (3–5 tiinu).⁷

Sulevi esmaasukad pärinesid Põhja-Eestist Kuusalu kihelkonnast,⁸ hiljem lisandus neile väljarändajaid veel Saarde, Tori, Suure-Jaani ja Rõuge kihelkonnast ning Põhja-Kaukaasia eesti asundusist (Allmäelt ja Livooniast).⁹

Enamiku ümberasunute põhielatusaladeks olid seni olnud põlluharimine ja karjakasvatus, samu traditsioone kavatseti jätkata ka Kaukaasias. Ent kohalike loodusolude mittetundmine, seniste põllutööriistade mittevastavus uutele tingimustele jne. põhjustasid põlluharimises rea ebaõnnestumisi¹⁰ ning sissetulekute põhiosa andis algaastail hoopiski jahisaaduste, mee, metsikute puuviljade (õunad, pirnid) ning kreeka pähklite müük. Edaspidi, vastavalt oludega kohanemisele, hakkas uustulnukate majanduselu aegamööda tõusujoones liikuma. Õeldu kehtib esmajoones seakasvatuse kohta, mille edendamiseks siinsed loodusolud olid äärmiselt soodsad. Sajandi lõpul olid Sulevi eestlaste peamiseks tegevusaladeks seega seakasvatus, mesindus, piimakarjandus, metspuuviljade korjamine ja jaht.¹¹

Märgime, et eestiasukad orienteerisid oma majanduse üsna kiiresti kohalikele turgudele. Tingitud oli see ühelt poolt pidevast rahavajadusest, teiselt poolt aga algas just tollal Musta mere rannikualade intensiivne kasutuselevõtt ning turgude elavnemine.

Sajandivahetusest alates hoogustus Sulevis nagu Salmeski puuviljaaedade rajamine.¹² Spetsialiseeruti peamiselt mustade ploomide kasvatamisele. Mainitud tegevusala osakaal hakkas üha suurenema, juba XX saj. teise kümnendi algul andis see elanikele põhisissetuleku¹³ ning jäi valitsevaks kuni kollektiviseerimiseni, mil spetsialiseeruti ümber tubakakasvatusele.¹⁴

Alljärgnevalt vaatleme lühidalt sulevlaste tähtsamaid elatusaladid – põllundust, karjandust ja puuviljakasvatust. Kõigepealt toome ära rahvapärase põllu- ja aiatööde aastatsükli:

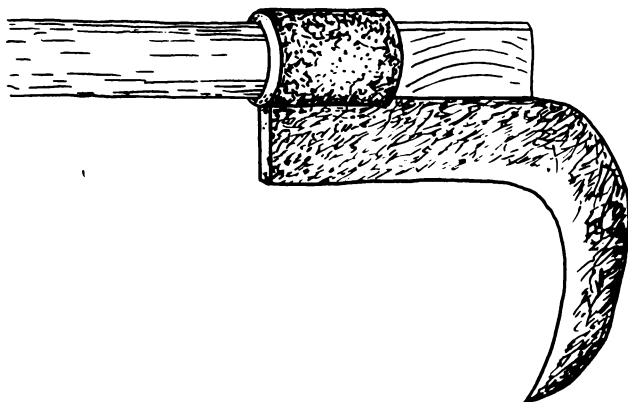
jaanuar	–	põllutööriistade parandamine;
veebruar	–	algab kevadküünd;
märts	–	kevadküünd jätkub, istutatakse viljapuid, okste ja võsude lõikamine;
aprill	–	kartulipanek, lina, kanepi ja suvivilja külv;
mai	–	algab heinategu, lõpeb kevadkülv;
juuni-juuli	–	heinategu, maisi ja kartuli vaheltharimine, suvivilja lõikamine ja peksmine;
august	–	puuviljade koristamine, kartulivõtt, naeriste ja kapsaste mahapanek;
september	–	maisi koristamine;
oktoober-		
november	–	sügisküünd, sügiskülv (taliviljad);
detsember	–	tööd viljapuuaias. ¹⁵

Põllundus

Põlluharimine algas väljavalitud maatüki puhastamisega metsast. Esmalt puhastati tulevase põllu piir okaspõõsast (*kaljutškad* < vene *колючка*) ja risust. Seejärel kuhjati see põllu ümber taraks. Järgnevalt langetati suuremad puud põllu piiril. Seda tehti selliselt, et puud langeksid piki aeda üksteise peale. Puudel raiuti maha pealmised oksad, et tara tuleks tihedam, ning samuti põllu sisse jäävad oksad. Sobivasse kohta jäeti mulk.¹⁶ Nüüd puhastati põõsast ja risust tulevane põllumaa, osa risust põletati, osa kuhjati aedadele, kuni saavutati vajalik kõrgus. (Sellest ilmselt ka kohalik sõna *risuaed*.) Järgnevalt asuti langetama puud, kusjuures osa viljapuid jäeti mõnikord ka kasvama.¹⁷ Oksad ja muuks kõlbmatud puud põletati, väärtuslikumad puuliigid (tamm, pöök, kastan, vaher, pärn, künnapuu, kreeka pähklipuu) jäeti tarbepuuks ning kütteks. Kuna kände välja ei juuritud, püüti puud langetada võimalikult maapinna lähedalt.

Tööriistadest olid maa raadamisel tarvitusel saed, kirved, võsakiinid (*kaljutš-kakiin*,¹⁸ *kalutškakiim*,¹⁹ *tsalda*²⁰). Viimane nimetus pärineb megreeli keelest, kuid nii riist kui nimetus on tuttavad ka abhaasidele ja on tänapäevani Lääne-Gruusias kasutusel.²¹ See on 25–30 cm pikkune sissepoole kaarduva otsaga terariist, mille külge putke abil kinnitub umbes 2 m pikkune vars (vt. joon. 1). Võsakiiniga raiuti teravate okastega põõsaid, kus taoline riist oli asendamatu. Lisaks kiinile oli selle juures kasutusel 3–4 m pikkune puu, mille otsa oli jäetud 30–40 cm pikkune konks. Konksuga tõmmati raiutavad oksad asendisse, mis kiiniga töötavale mehele kõige enam sobis. Veel kasutati maa puhastamisel pika varrega puust harke risu tõstmiseks aiale või lõkkele.

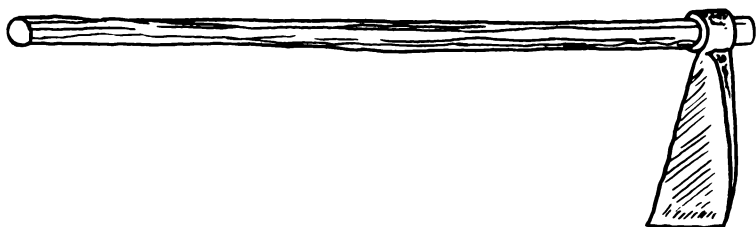
Maapinna lähedal asuvate juurte raiumiseks kasutati risti asetseva teraga maakirvest (kohalik nimetus *pults*, mille algupära on teadmata, vt. joon. 2). See on 25–30 cm pikkuse ja 8 cm läiuse tera ning 70 cm pikkuse varrega riist, mis nagu võsakiingi lasti teha kohalikel seppadel.²²

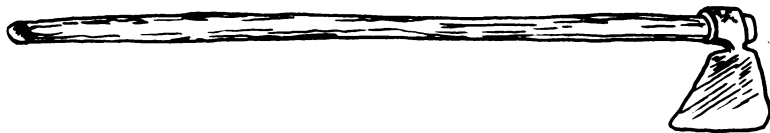
Joon. 1. Võsakiin. J. Olevi järgi (KV 235, 110) L. Lepp.

Sel tööel kanti kas puldanist või kanepilõngast kootud rõivaid, jalas toor- või parknahast pastlaid (*sipud*²³). Sukkade peale mähiti kuni põlveni *kaltsud* (jalarätid).²⁴

Maaharimisriistadest on autori andmeil kasutatud alguses kurgedega harkatru (*arksahk*), mis iseloomulikud Põhja-Eestile. *Arksahad* toodi kaasa Eestist ning esialgu polnud võimalust uusi muretseda, kuigi harkadrad uutel põldudel kündmiseks ei sobinud ja tihti purunesid.²⁵ Uudispõldudel tuli künda kahekesi: laps või naine juhtis hobust ja kündjal oli väike kirves vööl ettesattu-

Joon. 2. Maakirves. J. Olevi järgi (KV 235, 113) L. Lepp.

Joon. 3. Käsikõblas. Autori foto järgi L. Lepp

vate juurte läbiraiumiseks. Asendamatuks tööriistaks oli kõblas (kohalikud nimetused *sapka* < vene шапка, санка – käsikõblas ja *tohka* < gruusia dohha – kõblas) (vt. joon. 3). Viimane on tänapäevani kasutusel vaheltharimistööriistana. Sajandivahetusel levisid Sulevis raudhõlmaga adrad. Kohalikest nimetustist on levinuim *pluga* (< vene плуг), kuid kasutati ka nimetust *luubasahk*, mis XIX saj. lõpul oli tuntud mõnel pool Põhja-Eestis.²⁶ Pöördhõlmaga adrad osutusid järesema kaldega nõlvade kündmisel ebaotstarbekaiks: mäekülje suunas asetsedes ei suutnud hõlm maad ümber pöörata. Nõnda sai nendega künda ainult ühes suunas. Umbes 1910. aasta paiku leiutati Sulevi külas algupärane kahe ülestikku asetseva hõlmaga ader (*mägede ader*, ka *kahehõlma pluga*). (Pole andmeid niisuguse adra olemasolust ei Kaukaasias ega Eestis.)²⁷ See oli kahehobuseader, mille tiisli tagumisele osale vastava putke abil kinnitati kahest ülestikku kokkukeevitatud hõlmast sahk. Vajaduse korral oli väga kerge sahka tiisli suhtes ümber oma telje pöörata nõnda, et kündmisel oli hõlm alati allamäge. Ader oli varustatud esiratta ja noaga.²⁸ Vaheltharimistöodel kasutati omavalmistatud libliksahku e. *mutte*, mis olid tol ajal Põhja-Eestis juba küllalt levinud. Äkkeist on Sulevi eestlased kõige rohkem kasutanud 2- ja 3-osalisi pakkäkkeid, mis nagu kurgedega harkader ja mutt olid iseloomulikud Põhja-Eestile, kust pärines küla rajajate enamik. Äkked olid alguses puupulka-dega, kuid esimesel võimalusel lasti sepal teha raudpulgad.²⁹ On tehtud ka Lõuna-Eestile omaseid raamakkeid (Sulevis olid need kolmnurksed). 1908. aastal tehti külas äke, mis kirjelduse järgi otsustades oli omapärane variant 19. saj. lõpus Kesk- ja Lõuna-Eestis levinud hanejalgäkkest. Tol ajal lisandus muu-seas külla uusi asukaid just Kesk- ja Lõuna-Eestist.

Veoloomadest olid esialgu ülekaalus härjad, hiljem tõrjusid hobused need täielikult välja.³⁰ Kohapealt saadud andmeid eelistati härja kõigepealt tema rahulikuma loomu pärast, mis olnud eriti tähtis uudispõldudel kündes. Teiseks põhjuseks oli hobuste kartus järskude mäenõlvade ees. Ilmselt on asi seletatav siiski ka sellega, et härg oli hobusest keskmiselt kaks korda odavam ja toidu suhtes tunduvalt vähenõudlikum. Võimalik on ka traditsioonide teatud osa, sest esmaasukate kodukihelkond Kuusalu paistis silma tööhärgade suure osatähtsuse poolest.³¹ Hobuste osatähtsus tõusis raskete raudtrade kasutuselevõttuga, sest nende vedamine nõudis juba vähemalt paari hobuse jõudu (veojõult on härg hobusest peaaegu poole nõrgem).

Kasvatatavaist teraviljadest muutusid tähtsamaiks leivaviljadeks talinisu ja eriti mais (*kukuruu*). Esialgu prooviti küll kasvatada rohkem rukist, aga siinne kliima selleks ei sobinud. Edaspidi jäi rukki osatähtsus üpris väikeseks. Võrdlemisi palju kasvatati kaera, peamiselt hobuste söödaks, kuid on andmeid ka selle müümise kohta.³² Kõige vähem kasvatati otra. Esialgsed katsed näitasid, et traditsioonilisi kõrsvilju uuele maale külvata ei sobinud, sest seal kasvasid need ülearu lopsakalt ning rajud peksid vilja maha. Esimesel 5–6 aastal tuli uudismaal kasvatada maisi, seejärel muid vilju.³³ Taliviljakülvi alustati mihkkipäeva paiku pärast maisi all olnud maa harimist. Suviviljad külvati aprillis, mais vastavalt sordile mai- ja juunikuus. Külviabinõudest on kasutatud külvi-

Joon. 4. Maisimõhk. Autori foto järgi L. Lepp

põlle (iseloomulik eriti Lõuna-Eestile) ja ka vitsutatud suuga külvikotti. Maisi külvati sobivast käepärasest anumast. Hiljem hakkasid eesti asunikud maisi vaku külvama, mis tunduvalt lihtsustas vaheltharimist. Eestlased olnud esimesed, kes Kaukaasia Musta mere rannikul hakkasid maisi vaku külvama.³⁴ Teraviljapõllud seemendati äketega, vahel ka rulliti üle-eestiliselt tuntud sileda põllurulliga. Vaku külvatud mais seemendati *mutiga*. Maisi kõblati suve jooksul vähemalt 3 korda, harvendati ja murti ära liigsed võrsed.³⁵

Viljakoristus algas juunis talirukki lõikamisega. Selleks kasutati kitsast hambulise teraga idapoolsele Eestile (ka venelastele) omast sirpi. Suvivilja niideti vikatiga (siingi kasutati idapoolset tüüpi). Rukis pandi pärast lõikamist vihkukõidetult hakkidesse, üks vihk peal katuseks. Nisu olevat kuivatatud mõne hangutäie suurustes kuhilates. Maisi koristati järgmiselt: spetsiaalse *kukuruumimõõgaga* (vt. joon. 4) raiuti varred maha, seejärel eraldati kätega murdes pead.³⁶ Maisipäid säilitati kukuruusikuurides, aitades. Õled seoti vihkudesse ja jäeti hakkides põllule (hiljem läksid need hekseldatult loomasöödaks). Teiste teraviljadega oli tööd tunduvalt rohkem, kuigi polnud järeлкуivatamise vajadust. Rukist peksti väga vanal viisil Eestile omasel rabamispingil rabades, ülejäänud terad eraldati peadest *kootide* või *kaigaste* (ümselt vardad) abil.³⁷ Talinisu ja suvilja peksti erilisel reheplatsil. See oli 10–12 m läbimõõduga väljak, mis kastmise ja rullimisega tihedaks ja kõvaks muudeti. Vihud laotati platsile, pead ülespidi, keskelt alustades. Ühekorraga mahtus platsile 800–1000 vihku, seda nimetati kas *pahmas* või *ahe*.³⁸ Servadesse jäeti umbes 1,5 m vaba ruumi. Vilja peksti hobustega tallates, kuid varem olevat püütud peksta ka liistudega reherulli abil, mis polevat siiski otstarbekas olnud. Ka on andmeid vankri ette rakendatud hobusega pahmamisest. Tuulamisel oli alguses kasutusel sari, hiljem tuulamismasinad.

Muudest põllukultuuridest oli kahtlemata tähtsaim kartul. Selle kasvatamiseks valiti kändudest ja juurikatest puhas liivaka pinnasega koht. Maa künti enne 2–3 korda läbi, vanale maale anti kevadel sõnnikut. Vaod aeti sisse libliksahaga. Kartul pandi maha juba märtsis-aprillis. Kartulit hariti enne õitsemist väga hoolikalt, lisaks sahaga muldamisele oli niisama oluline kõplamine (*sapkamine*, *tohkatamine*, *tohkamine*). Kartulit kasvatati ühel kohal vähemalt 3 aastat, kuhu seejärel külvati mullaviljakuse taastamiseks ristikut, kui maa oli eelnevalt tugevasti kurnatud. Kartul koristati juuli lõpul või augusti algul. Seejärel künti maa üles ja pandi maha naerid või kapsad.

Loomade arvu suurenemine nõudis kultuurheina kasvatamise laiendamist. Lisaks ristikule (*härjapea*, *härjape*) kasvatati vikki (*hiirehernes*), nii puhtalt kui

kaeraga segi, vähem lutserni, kuna see nõudis head pinnast ja kurnas tugevasti maad. Vikki nagu ristikutki kasvatati mullaviljakuse taastamiseks, sageli künti see külvi eel maasse.³⁹ Vähesel määral kasvatati Sulevis lina ja kanepit. Nende töötlemine toimus üldjoontes sarnaselt Eestis levinud vahendite ja viisidega. Lina- ja kanepikiudu kasutati kodusel majapidamises riide, köite ja nõõride valmistamiseks, kanepiseemneist on ka toiduõli pressitud. Kollektiviseerimisjärgsel perioodil nende kultuuride kasvatamine lakkas.⁴⁰

Kahjuks puuduvad täpsemad andmed külvikordade vaheldumisest Sulevis. Olemasolevate andmete põhjal võib öelda, et esialgu, kui maa viljakus oli kõrge, kasvatati ühte kultuuri samal kohal mitu aastat järjest. Hiljem hakkasid teatud külvikorrad siiski välja kujunema.

Karjakasvatus

Selles osas on materjal võrdlemisi napp. Sulevi külas olid karjakasvatuse arendamiseks suurepäraseks looduslikud tingimused. Kõige soodsam oli olukord seakasvatuseks: looduses leidus neile rohkesti sööta (pähklid, tammetõrud, metsikud puuviljad, mitmesuguste taimede juured), nii et lisa söötmise vajadus kujunes üpris tühiseks. See oli kohalikel andmeil vajalik üksnes täieliku metsistumise vältimiseks. Sigu on söödud muuks kõlbmatute puuviljade ja toidujääkidega. Nuumamiseks anti maisi ja rukist. Taolistes tingimustes oli loomulik, et sigu peeti vabalt, järelevalveta. Põllud ja muud kõlvikud olid loomade eest taradega kaitstud, sigadele pandi liikumisvabaduse piiramiseks kaela kolmnurksed rangid. Soojemate ilmadega olid sead talvelgi väljas. Sigade arvu kohta on andmed üsna erinevad. 1920. aastate algusest pärit andmeil oli tol ajal igas peres keskmiselt 6–7 siga.⁴¹ Mõningail andmeil peeti sigu siiski rohkem – 20 ümber ühes peres, harva olnud neid koos põrsastega 40–50.⁴²

Veistest moodustasid sajandi alguseni olulise osa tööhärjad, hiljem peeti nende asemel rohkem piimakarja. Lüpsilehmi oli peredes keskmiselt 3–4, harvemini 7–8, lisaks mullikad ja vasikad.

Kohalik lehmatoog on väikesekasvuline ja hästi kohanenud liikumiseks mägistel aladel. Veiseid on karjatatud samuti järelevalveta. Mõnevõrra rohkem on antud lisa sööta lüpsilehmadele ja kevadiste künnitööde ajal tööhärgadele. Põhilisteks lisa söötadeks olid looduslik hein, põhk ja lehised, kultuurhein läks kevadel suures osas tööloomadele (hobused, härjad). Kuni käesoleva sajandi alguseni oli nii seakasvatus kui piimakarja pidamine sulevlastele oluliseks sissetulekuallikaks.⁴³

Lambakasvatuse ulatuse määras pere vajadus villatoodete järele. Lambaid on peetud 5–10 ringis. Erinevalt sigadest ja veistest karjatati lambaid aedkuis, et kaitsta neid kiskjate eest.

Hobuseid on peetud asumise algusest peale, esialgu kitsaste majandusolude tõttu vähem, hiljem jõukuse kasvades suurenes ka hobuste arv. "Hobune muutus nagu peremehe jõukuse ning rikkuse sümboliks."⁴⁴ Hobune oli küla algastail asendamatu liikumis- ja veovahend. Teed Sulevi külast alla Salmesse,

sealt edasi mereäärseisse linnadesse, turgudele praktiliselt puudusid. Ratsutamine oli kõige sobivam liikumisviis, hobuste seljas veeti ka turukaupa. Turusuhete arenemine sundis parandama teeolusid ja laiemalt tulid kasutusele vankrid (1920. aastate algul neid kõigis peredes siiski veel polnud^{4,5}). Hobuse suurem liikumiskiirus võrreldes härjaga andis neile transpordis eelise.

Rohkesti kasvatati külas kanu – ühes peres keskmiselt 30–40 lindu. Eluskanad ja munad olid tähtis turukaup. Kanade suure arvu tõttu ehitati erilisi *kanakuute*.

Sulevi eestlaste karjakasvatust ei omandanud kunagi muude elatusaladega võrreldes nii suurt tähtsust kui kohaliku põlisrahva abhaaside juures. Mõnevõrra erines ka selle struktuur: lambaid peeti tunduvalt vähem, kitsi, abhaaside peamisi koduloomi, peaaegu ei kasvatatud. See-eest kasvatati rohkesti sigu, keda muhamediusulised põlisrahvad üldse ei pidanud. Kohalikest traditsioonidest erinev oli ka piimakarja suurem osatähtsus. Märkimisväärne on, et siin püüsid väga kaua sigade ja veiste vaba karjatamise traditsioonid.^{4,6}

Majandusolud ja mägine maastik olid põhjuseks, et härgi kasutati tööloomadena võrdlemisi kaua. Soodsad loodusolud võimaldasid siinseil loomapidajail endise kodumaaga võrreldes läbi saada hoopis vähema vaevaga. Loomakasvatussaadustele oli lähikonnas avar turg, mis mõjus omakorda stimuleerivalt. Igal juhul pidi loomapidamine rahuldama oma pere vajadused.

Aiandus

Sel alal puudusid eestlastel praktiliselt igasugused traditsioonid ja kogemused.^{4,7} Siinseis subtroopilistes oludes, kus ümbruskonna metsad lausa kubesid erinevaist metsviljapuudest, lisaks tšerkesside mahajäetud poolmetsistunud kultuurviljapuud – kõik see lausa surus peale mõtte viljapuude kasvatamisest. Esialgul aeti läbi looduse poolt pakutavaga – korjati metsikuid puuvilju (mitut liiki pähkleid, mitut sorti õunu, pirne, kirsse, ploome, moorusi, viigimarju, *datliploome* – *vurmud* < vene 'хурма', virsikuid, aivasid, viinamarju, granaatõunu ja veel mitmeid teisi^{4,8}). Aegapidi oludega tutvudes ja puuviljakasvatamises kogemusi omandades hakati kodudesse rohuaedu rajama. Saadud andmeil hakkas ulatuslikum rohuaeade rajamine pihta sajandivahehetusel^{4,9}, mis jällegi on seotud Musta mere äärsete linnade arenemisega.

Esialgul oli aegade rajamine vaevaline, sest puudusid nii kvaliteetsed sordiistikud kui ka vastavad teadmised. Teadmiste omandamine toimus alguses suures osas isiklike kogemuste najal, sest abi polnud kuskilt saada.^{5,0} Siiski, 1918. a. Sotšis korraldatud aianduskursustest olevat arvukalt osa võtnud Sulevi eestlasi. On ka teada, et kohapeal olevat keegi vana aednik käinud huvilistele näpunäiteid jagamas.^{5,1}

Viljapuuaiad, *rohuaiad*, rajati põldudele, mis 2–3 aastat vilja all olnud. Esialgul olid aiad suuruselt tagasihoidlikud, kattes oma tarbeid. Hiljem võtsid peremehed aegade alla poole, mõnikord isegi suurema osa maast.^{5,2} Kui vilja-

puud olid noored, hariti puudealune maa üles ning pandi maha kartul või juurvili. Hiljem, kui puude võrad hakkasid päikest varjama, kasvatati aias heina. Alguses oli kasvatatavate viljapuuliikide arv võrdlemisi suur, hiljem jäid valdavaks mustad ploomid, mis muuseumis on olnud kogu Abhaasia põhilisi puuviljakultuure.

Kogemuste suurenedes muutus korrapärasemaks aia planeering: puid hakati istutama malelauakujuliselt, optimaalseks vahekauguseks peeti 4 sülda (ca 8,4 m).

Hästi haritud ja väetatud maal andsid puud väga suurt saaki (kuni 500 kg puu kohta). Nii muutus üheks tähtsamaks ja aeganõudvamaks tööks okste toestamine. Kõige töömahukam oli siiski saagikoristus, kus kasutati ka võõrast tööjõudu. Väga levinud oli vastastikune abiandmine – *talgud*. Analoogilised vastastikuse abistamise vormid olid tuntud ka kohalikele rahvastele. Kui aiad olid väiksemad, jõuti põhiline osa saagist värskelts realiseerida, edaspidi muutus paratamatuks viljade kuivatamine.

Alguses kuivatati puuvilju saunades, kuid see osutus väheproduktiivseks. Hakati ehitama erilisi puuviljakuivateid (*susni* < vene сушить). Ei saa päris kindlalt väita, kas nendega tutvuti kohalike päriselanike kaudu (Gruusias olid taolised olemas) või aianduskursustel. Igatahes on teada, et kursustel õpetati kuivateid täiustama.

Ploomikuivatid tegid läbi kiire arengu. Esimesed neist olid väga algelised: maasse kaevatud süvendis süüdati lõke, mille kohale 1,5 m kõrgusele tugeledele pandi üks sõelraam puuviljadega. Edasi hakati tegema maakivist kerisega ahje. Täienes ka kuivatiosa: puust keresse mahutati juba mitu raami, mida vastavalt vajadusele sai ümber tõsta. Kujunesid välja raamide standardmõõdud. Kursustel saadud näpunäiteil hakati ehitama laeta, pealt lahtisi kuivateid, sest umbseis kinnistes korpustes läksid ploomid sageli hallitama. Samal ajal täiustus ka ahi: hakati tegema lõõridega tellisahje, kust kuum õhk vastava torustiku kaudu raamide alla juhiti. Seega oli välistatud puuviljade otsene kokkupuude tulega, mis viljade kvaliteeti rikkus. Nüüd oli võimalik vähendada ka raamistiku kaugust ahjust (vt. foto 2). Keskmised *susnid* mahutasid ühekorraga 24 puuda tooreid ploome, mille kuivatamiseks kulus keskmiselt 1,5 ööpäeva. Olgu veel märgitud, et parimaks raamisõela materjaliks on peetud bambust (*bambuk*). On andmeid vana elumaja ümberehitamisest ploomikuivatiks.⁵³

Kuivatamistehnika ja -tehnoloogia täiustamine võimaldas peamise osa halvastisäilivaist puuviljadest (ploomid, pirnid, mõned õunasordid) ületalve hoida ja avardada ühtlasi nende turustamispiirkonda. Puuvilju ja pähkleid säilitati aitades, eriti saagirohkeil aastail osalt ka elamu vähemkasutatavais ruumides. Võrdlemisi vähe kasvatati viinamarju, sest sinne kliima on selleks karmivõitu. Mitmesugustest aedviljadest on müügiks kasvatatud kõrvitsalisi (arbuusid, melonid, kõrvitsad), kapsast, sibulat, küüslauku, kurke ja tomateid.

Head looduslikud tingimused ja soodne turu konjunktuur olid põhjuseks, miks siinsete eestlaste puuviljakasvatust tegi lühikese ajaga läbi kiire arengu.

Ülaltoodud kokku võttes ilmneb, et eestlaste etnokultuurile omaseid traditsioonilisi jooni säilis suhteliselt rohkem põllunduses – põllutööriistades ja -viisides. Sellest annab tunnistust ka vastav sõnavara, kus võrdlemisi palju leidub traditsioonilist rahvapärast terminoloogiat. Põllundus on küll äärmiselt sõltuv loodusoludest, ent antud juhul osutusid traditsioonid tugevamaks. Teisest küljest soodustas vanade joonte püsimist põllunduse võrdlemisi tagasihoidlik koht elatise hankimisel. Kohalike rahvaste vähene mõju on seletatav nende põllunduse algelise arengutasemega. Loodusolud sundisid Sulevi eestlasi mõnedest traditsioonilistest põllukultuuridest loobuma ja asendama neid uutega. Sama võib väita mõnede põllutööriistade kohta. Kapitalismi arenguga kaasnes rahvusvahelise pärisoluga uuenduste hoogne sissetung Sulevi eestlaste majandusse. Kõige vähem oli etniliste traditsioonidega seotud puuviljakasvatus. See ala oli täielikult orienteeritud turule ning muutus põhiliseks sissetulekuallikaks. Karjakasvatus säilitas teatud määral traditsioonilisi jooni, mida mõnevõrra toetas ka sobiv turunõudlus.

Tänapäeval säilib kollektiviseerimiseelsel perioodil väljakujunenud majanduslaad üldjoontes veel kolhoosnike isiklikes abimajandeis. Seal kasutatakse veel küllalt palju endisaegseid tööriistu ja -viise, peamisteks tegevusaladeks on jäänud puuviljakasvatus, loomapidamine ja vähesel määral ka põlluharimine. Seevastu kolhoosimajapidamises on toimunud olulisi muutusi: kui esialgu jätkati traditsioonilises laadis puuviljakasvatuse, loomakasvatuse ja põlluharimisega, siis 1930. aastate kesksajast alates hakati kasvatama tubakat, mis paaril viimasel aastakümnel on muutunud põhikultuuriks. Puuviljakasvatus ja põlluharimine jäid kõrvalise tähtsusega tegevusaladeks. Olgu veel märgitud, et Suure Isamaasõja aastail alustati kohalikele traditsioonidele toetudes kolhoosi loomade mägiarjatamist.

Sulevi küla eestlaste elatusalades nagu kogu kultuuriski sulavad omapärselt ühte eestlaste traditsioonid, mõningad kohaliku päritoluga elemendid ning rahvusvahelise iseloomuga uuendused.

¹ Võime L. Tee uude ellu. Eesti asunduste ajaloost Kaukaasia Musta mere rannikul XIX saj. teisest poolest kuni 1929. Tln., 1980; Võime L. Eesti asustuste kujunemine Abhaasias (Salme ja Sulevi eesti asundused) XIX saj. 80-ndail aastail. – Rmt.: Ajaloolaseid töid. V. ÜTÜ ajalooringi kogumik. Tartu, 1974; Võime L. Eesti asukate elamu Abhaasias (1885–1930). – Rmt.: EM Ar. 26, Tln., 1972, lk. 227–247; Vilbaste G. Kaukaasia eestlaste keelest ja rahvaluulest. – Rmt.: Emakeele Seltsi Aastaraamat 6. Tln., 1960; Vääri E. Kaukaasia eestlaste keelest. – Keel ja Kirjandus, 1960, nr. 3.

² KV 235, 106–136.

³ KV 362, 117–330. Sisaldab lisana Sulevi elaniku V. Ludvigi poolt koostatud “Sulevi ajaloo”, 1925. Edaspidi KV 363 (Ludvig).

⁴ KM KO, f. 169, s.-ü. 15:6, l. 9 (V. Ludvig “Sulevi ajalugu”, 1925).

⁵ KM KO f. 169, s.-ü. 15:6, l. 6.

⁶ KM KO, f. 169, s.-ü. 15:6, l. 1.

⁷ KM KO, f. 235, s.-ü. 29:19, l. 9.

⁸ KM RO II 199, 364.

⁹ KM KO f. 169, s.-ü. 15:6, l. 13.

- 10 Valgus, 1885, 5. sept.; ibid. 1888, 1. jaan.; Postimees, 1912, 4. juuli.
- 11 KV 362 (Ludvig), 283.
- 12 KM KO, f. 235, s.-ü. 29:18, l. 9.; Päevaleht, 1920, 20 okt.
- 13 Külaline, 1913, nr. 25, lk. 200.
- 14 Tomberg T. Eesti kolhoos Musta mere ääres. Tln., 1948, lk. 17–18.
- 15 KV 362 (Ludvig), 277–278.
- 16 KM RO 199, 40; KV 235, 108.
- 17 KV 235, 109.
- 18 KV RO 199, 40.
- 19 KV 235, 113.
- 20 Vilbaste G. Kaukaasia eestlaste sõnavara ja kohanimed. Tln., 1965, lk. 76 (käskiri asub TA Keele ja Kirjanduse Instituudis, ES 12).
- 21 Инал-Ипа Ш. Д. Абхазы (Историко-этнографические очерки). Сухуми, 1965, с. 233–235.
- 22 KV 235, 113.
- 23 Nimetus levinud Kuusalu ja Haljala kihelkonnas (vt. Saareste A. Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes. – In: Acta et commentationes universitatis Dorpatensis B. Humaniora VI, Trt. 1925, lk. 178, kaart.
- 24 KV 235, 114.
- 25 KV 235, 127.
- 26 Феоктистова Л. X. Земледелие у эстонцев XVIII – начале XX в. М., 1980, с. 144.
- 27 KV 235, 128.
- 28 J. Olevi andmeil oli adra leiutajaks kohalik sepp Streiberg. 1912. a. Adleri põllumajandusnäitusel saanud ader esimese auhinna. 1930. aastail hakatud taolisi atru ka vabrikuis tootma (KV 235, 129–130).
- 29 KV 235, 130.
- 30 1920. aastate alguses oli Sulevis 80 pere peale 200 hobust. (KM KO, f. 235, s.-ü. 30:9, l. 2.)
- 31 Ligi H. Veoloomadest Eestis feodalismiperioodil. – Rmt.: EM Ar. 24. Tln., 1970, lk. 217.
- 32 KV 235, 121.
- 33 KV 235, 121.
- 34 Ajalookandidaat L. Võime suulised andmed.
- 35 KV 235, 115.
- 36 Võrdluseks ütleme, et abhaasid eraldasid maisil kõigepealt pead, seejärel lõigati varred sirbiga maha (vt. Инал-Ипа Ш. Д. Абхазы, с. 241.).
- 37 KV 235, 124.
- 38 KV 235, 124.
- 39 KM RO II 272, 386.
- 40 KM RO II 272, 379; lina ja kanep olid tol perioodil laialt levinud ka Abhaasia põlisrahvail (vt. Инал-Ипа Ш. Д. Абхазы, с. 244.).
- 41 KM KO, f. 235, s.-ü. 30:9, l. 2.
- 42 KM RO II 191, 243, KM KO, f. 235; s.-ü. 29:19, l. 5.
- 43 Enne 1917. a. olid pooltes Sulevi peredes koorelahutajad, turule viidi muu hulgas võid ja koort, varem ka juustu (KM KO, f. 29:19, l. 5).
- 44 KM RO II 191, 392.
- 45 KM KO, f. 235, s.-ü. 30:9, l. 2.
- 46 Selle üheks põhjuseks oli tõenäoliselt asjaolu, et Sulevis oli karjamaa küla ühisomand (KM KO, f. 235, s.-ü. 30:12, l. 5); Muuseas olgu märgitud, et siin on vastlapäeva peetud karjalaskepävaks.
- 47 Ümberasumise ajaks olid viljapuud Põhja-Eesti taludes veel väga vähe levinud.
- 48 KV 362 (Ludvig), 276–277.
- 49 KV 362 (Ludvig), 284.
- 50 KV 362 (Ludvig), 284.
- 51 Edasi, 1926, 9. juuli.
- 52 Salme ja Sulevi küla andsid silmapaistva osa Sotfi rajooni mustade ploomide kasvatuses (Edasi, 1928, 17. jaan.). 1913. aastal teatatakse "Postimehes" (3. juuli), et siit saadetakse musti ploome kuivatatult Peterburi ja Tartusse.
- 53 KV 362, 205.

О ХОЗЯЙСТВЕ ЭСТОНЦЕВ СЕЛА СУЛЕВИ АБХАЗСКОЙ АССР

Х. ПЯРДИ

Резюме

Исследование культуры маленьких этнических групп, живущих в чужой среде — одна из интереснейших проблем для этнографов. Этнографическое исследование эстонцев, живущих за пределами Эстонии, пока что находится в первоначальной стадии. Но быстрое вымирание подобных этнических групп делает данную проблему очень актуальной.

Настоящая статья дает краткий обзор основных сфер хозяйства эстонцев села Сулеви, расположенного на черноморском побережье Кавказа в Абхазской АССР с начала основания села, 1885 г., до коллективизации, начала 1930-х годов.

Поначалу основной упор делался на полеводство и скотоводство, но земледелие в новых условиях прогрессировало медленно. Традиционные сельскохозяйственные орудия труда и выращиваемые культуры оказались в новых условиях частично неприемлимыми. Стали пользоваться орудиями труда местного происхождения (ручная мотыга, легкий топор для расчистки зарослей) и выращивать новые полевые культуры (кукуруза). На месте изобрели приспособленный для пахоты на крутых склонах плуг с двумя лемехами, расположенными один над другим. Большое значение имели быки как тягловая сила. Поначалу все же в полеводстве сохранилось сравнительно много характерных для Эстонии элементов и народной терминологии. Соответственно новый словарный запас, в основном, заимствован из русского языка, но встречаются и производные из кавказских языков. Полеводство у здешних эстонцев никогда не было ведущей отраслью хозяйства.

Для скотоводства были очень благоприятные природные условия. Особенно широко разводили свиней (даже до 50-ти), сравнительно большое значение имел и молочный скот. Продолжительное время сохранялись традиции пасения скота без присмотра. Скотоводство занимало значительное место как доход.

Начиная со второго десятилетия XX века основной сферой занятия стало выращивание фруктов (особенно черной сливы). Это было для эстонцев новым видом деятельности. Пришлось опираться на местные традиции, курсы садоводства, но более всего все же на свою практику. Интересно было развитие техники и технологии сушки фруктов: от первоначального использования бани до специальных сушилок. Благодаря тесной связи с рынком внутреннее развитие основных сфер деятельности проходило сравнительно быстро.

ÜBER DIE ERWERBSQUELLEN DER ESTEN DES DORFES SULEVI IN DER ABCHASISCHEN ASSR IN DEN JAHREN 1885 bis 1930

H. PÄRDI

Zusammenfassung

Die Erforschung der Kultur von kleinen isolierten ethnischen Gruppen, die unter fremden Einflüssen zu leben haben, ist für die Ethnographen eine dankenswerte Forschungsrichtung. Die Erforschung der ausserhalb Estland lebenden Esten steht noch im Anfangsstadium. Wegen des raschen Verschwindens solcher ethnischen Gruppen kommt diesem Problem eine aktuelle Bedeutung zu.

In dem vorliegenden Artikel gibt der Verfasser eine kurze Übersicht über die hauptsächlichsten Erwerbsquellen der Esten des Dorfes Sulevi, das an der Schwarzmeerküste in der Abchasischen ASSR liegt, und das von der Gründung des Dorfes im Jahre 1885 bis Kollektivierung zu Beginn der 1930er Jahre.

Zunächst waren Ackerbau und Viehhaltung die Haupterwerbsquellen, jedoch entwickelte sich der Ackerbau unter den neuen Verhältnissen nur mühsam weiter. Die traditionellen Ackerbaugeräte und Kulturen erwiesen sich in den neuen Verhältnissen zum Teil als ungeeignet. Angenommen wurden dann die örtlichen Arbeitsgeräte (Handhacke, Buschaxt) und Kulturen (Mais). An Ort und Stelle wurde ein Pflug entwickelt, der ein Zweischichtenpflug war, womit man an steilen Hängen besser arbeiten konnte. Ziemlich grosse Bedeutung wurde dort dem Zugochsen zugemessen. Zunächst erhielten sich jedoch in dem Ackerbau viele Elemente, die für Estland charakteristisch waren. Auch die volkstümliche Terminologie erhielt sich am Anfang. Der neuere entsprechende Wortschatz bestand hauptsächlich aus russischen Lehnwörtern, unter ihnen befanden sich auch Ableitungen aus den kaukasischen Sprachen. Der Ackerbau ist aber nie für die Esten dieses Gebietes der Haupterwerbszweig gewesen.

Die Naturverhältnisse dieses Gebietes waren sehr günstig für die Viehzucht. Besonders ergiebig war die Schweinezucht und man hielt manchmal sogar 50 Schweine. Auch die Milchviehzucht hatte grosse Bedeutung. Lange Zeit erhielten sich die Traditionen der freien, wächterlosen Hütung. Als Einnahmequelle nahm die Viehzucht eine wichtige Stelle ein.

Seit dem zweiten Jahrzehnt des 20. Jh. wurde der Obstbau zum Haupterwerbszweig (besonders die schwarzen Pflaumen). Das war ein neuer Erwerbszweig für die Esten. Man hatte sich auf die örtlichen Traditionen zu stützen, geholfen haben auch entsprechende Lehrgänge, am meisten jedoch die eigene Praxis. Von Interesse ist die Technik und Technologie des Darrens, die sich von der Sauna bis zur speziellen Darrkammer entwickelten. Dank der guten Verbindung mit dem Markt ging die innere Entwicklung der Haupterwerbsquellen ziemlich schnell voran.

H. Pärdi. «Abhaasi ANSV Sulevi küla eestlaste elatusaladest»

Foto 1. Laudad olid Sulevi külas võrdlemisi kerged ehitised. Autori foto, 1973. a.

H. Pärdi. «Abhaasi ANSV Sulevi küla eestlaste elatusaladest»

Foto 2. Puuviljakuivati. Autori foto 1973. a.